

.FOLKLORISMUS* JAKO MEZINÄRODNI JEV

HERMANN BAUSINGER, Üstav Ludwiga Uhlanda university v Tübingenu, NSR

K nejcastejsim heslüm nejnovějšího nemeckeho národopisného bádáni patfi termin „folklorismus“. Po pfitezitostnem používáni v sociologických pojednáních byl do národopisu zaveden Hansem Moserem a dtisledne objasnen ve dvou obsáhlych článcích.¹⁾ Moser popisuje termin folklorismus jako „zprostředkováni a pfedvádění lidové kultury z druhé ruky“²⁾ a uvádi mnoho pfikladü z nedávne minulosti i pfítomnosti, jako cestující soubory lidových písní, komercializované tance pro podívanou, krojované pfívody pro turisty, stylizované a vymyslené zvyky v rozhlasu a televizi aj. Jiz v podáni H. Mosera lze zjistit dvoji vztah k folklorismu: na jedné straně autor uznává vyvoj v moderní době za nevyhnutelný, na druhé straně zabarvuje tento pojem jiz pfedem negativně. To je zcela zřejmé,

zpfítomníme-li si jazykové implikace, které dávají slovu význam: totiž koncovky -ismus naznačují zde často pfehnane stupnováni, sklon k exaltaci - folklorismus je podle toho sfera, kde folklor je vystupnován az takfka ve světový názor, nebo aspon prezentován v pfemrštených formách. K tomu vsak pfistupuje jeste okolnost, že take už slovo „folklor“ má v nemecké negativní nádech. Zatfmco ve většine jiných jazykú je toto slovo neutrálním označením urcitéch lidových tradic, nemeckým národopisem bylo zásadně odmítnuto a používáno jenom tam, kde zdánlivě jde nikoliv o „pravé“ lidové umění, nybrž o „nepravé“ imitace.

Není obtízne najít pfiklady, které potvrzují tento negativní ráz „folklorismu“. V jednom hornosvábskem časopise³⁾ se objevila v roce 1965 tato zpráva: „Kro-

jovanã skupina vlastivedneho spolku Isny a skupina jödlerü Brugg seznãmily läzenske hosty tri lecebnych üstavü v Netrauchburgu, shromãzdené v läzenskem säle, s tradicnim lidovym umenim Allgãusu. Zãjem o tento „pestry vecer“ byl tak veliky, ze sal byl uz ctvrt hodiny pfed zacãtkem pfeplnen. Pfedstaveni upevnilo styky mezi domãcim obyvateľstvom a läzenskymi hosty ze vseh cãsti Nemecka, a posililo zãjern o lidove zvyky Allgãusu. K uspechu vecera pfispely tance: cesky, illertãlsky, vrteny, mlynske kolo, styrsky a „Schuchplattler“, pfedvedene krojovanou skupinou Isny. Take jödlerüky soubor Brugg si nemohl stezovat na malou pochvalu. K domãcim spoluücinkujicim nãlezeli Hermann Jãger a jisty spanelsky pohostinsky pracovník z Isny. Na Jãgrovi si divãci po jeho salcburske zvonkove hfe vynutili pfidavek. Läzensti hoste se tak ücastnili programu „pestreho vecera“, který pfinesl více nez dvema stüm lidi mnoho radosti.“

Tuto zprãvu není tfeba komentovat. Üdãjne „tradicni lidove umeni Allgãusu“ se ukãzalo jako pestrã michanice ze vseh svetovych stran, takže pak ani nebije do oci, ze na „Allgãuskem“ veceru aktivne spolupüsobili tez läzensti hoste „ze vseh cãsti Nemecka“ a jeden spanelsky pohostinsky pracovník.

Nebo jiny pfiklad ze Svycarska: V zábavnich lokãlech v Lucernu se pořãdaji v lete kazdy vecer pro americke a anglicke turisty „Swiss Folklore Shows“. Jisty svycarsky casopis¹⁾ kritizuje tyto podniky takto: „Po dükladne vecefi, kterou Anglicane s oblibou zapijejí kakaem, vystupují na jeviste vysnofeni salasnici a salasnice, ktefi pfedvãdeji v modravem svetle reflectorü idylicke alpske sceny s mãváním praporü a vytrubovãním na alpske rohy. Profesionãlni zpevac-

ky v krojích vydávajf ze sebe svymi koloraturnimi hlasy jödlerske pisne s anglickym textem. . ." Take tento pfiklad si vynucuje veskrz negativni üsudek. Co se zde v Lucernu odehrävã, je na mile vzdãleno a zcela odtrzeno od vlastni lidove kultury, kterou se zabývá narodopis. Zajiste jsou to odstrasujici pfiklady. A zprãvy o nich pfichãzeji prãve z oblasti, které patfi k narodopisne zachovalym - to platí o Allgäu jako o centrálním Svycarsku. Müžeme uvest jiné instance: Napfiklad v roce 1961 byl v Basileji pfi pfílezitosti narodopisneho kongresu uspofãdãn veliky prívod, v nemz soubory ze vsech koncín Svycarska pfedvádely sve kroje, lidovou hudbu a rekonstruovane zvyky - k radosti narodopisnych pracovníkü, ktefi stãli s fotoaparãty na chodniku. I jinak se stãle casteji shromazdují soubory z rüzných krajin na festivalech. Dobry pfiklad dávaji tzv. cechy blãznü v jihozãpadním Německu, které zatlacily místni zvyk kazdonedelnich schüzek blãznü v dobe masopustu. Rigorözni narodopisci ovsem nechtejí o podobnem vyvoji nie slyset, soustfedují se na zbytky starsich forem a rozhodne se odvracejí od „druhe existence" folkloru v pfítomnosti. Ale je zde tfeba vzpomenout na slova A. L. Lloyda v jeho studii o anglicke lidove pisni: „Musime obrodit lidovou pisen dnes, kdyz její „druhã existence" pravdepodobne projeví silnejší vitalitu nez mela její „první existence", a to dokonce k jejimu dobremu, bytí odlisnemu ücelu.") Tedy kazdy projev „druhe existence" nejen lidove pisne, ale i ostatnich jeví lidove kultury nelze Jen tak jednoduse ignorovat. K tomu pfistupuje podezfení, ze mnohe z toho, co narodopis registruje jako „pravy" folklör, nálezi ve skutečnosti do sfery folklorismu, který se nevytvofil teprve

v našem století, a ze národopis k vyvoji folklorismu sám přispěl. Dokonce by se k tomu mohlo přímo říci: Folklorismus je užity národopis vědecký.⁶⁾

Práve přezkoumání negativních úsudků ozřejmí střízlivému pozorovateli tuto souvislost. Na poli folklorismu se vyzvedá divácká stránka lidových tradic, jsou předváděny a esteticky konzumovány. Projevy lidových tradic jsou vytrženy ze své původní životní souvislosti a prezentovány v zcela jiném kontextu. Ne přispěl k tomu také národopis,⁷⁾ který plnil muzea a jiné sbírky, aniž by se přemýšlel o specifických sociálních podmínkách a funkcích předmětů? Ve sféře folklorismu se uměle a násilně podtrhuje místní kultura proti integrujícím a nivelizujícím tendencím, ke kterým dochází v průběhu vývoje. A znovu se vynořuje otázka, není-li takový „regionální“ koncept charakteristický také pro další obory národopisu. Sami národopisci, kteří nechcejí mít s nejnovějším vývojem a přenechávají jej jiným odvětvím společenského bádání, učiní dobře, přezkoumají-li svůj historický materiál na prvech folklorismu.

Práve zmíněná kritéria folklorismu nelze vidět izolovaně. Folklorismus sice zdůrazňuje to, co je místní nebo regionální, ale na druhé straně je pro něj charakteristické, že objektivizace jsou vytrhovány ze své místní souvislosti. To je třeba připomenout, protože jde o folklorismus jako o jev mezinárodní. Mezinárodnost folklorismu lze potvrdit po mnoha stránkách. Předně jde o jev, který lze pozorovat především ve všech průmyslových zemích. A protože industrializace se svými sociálně kulturními průvodními jevy mezitím prakticky zachvátila celý svět, vyskytují se analogické jevy na celém světě,

a tak je asi take „nativismus“, zdůraznování vlastních kultur v Africe a v Azii, přibuzný s folklorismem. Ovšem formy jevů a ideologický obsah folklorismu nejsou vsude stejné. Dotazníkovou anketou v některých evropských zemích⁸⁾ byly zjištěny charakteristické rozdíly. Ve větších částech střední a západní Evropy odstranila industrializace již v 19. století velké procento původní zvykové tradice - a tento odstup vyvolal široký sentimentální vztah k lidové kultuře a stal se zároveň základnou rozličných forem folklorismu. V jiných zemích, především ve východní Evropě, se objevovala sice již v minulých stoletích hra s projevy lidové kultury, ale toto pohrávání zůstalo omezeno jen na tenkou vrstvu aristokracie, zatímco téměř všecko ostatní obyvatelstvo zůstalo spojeno se zemědělskými formami života. Z těchto zemí vycházejí proto i dnes živější podněty k sekundárním formám folklorismu a regionální etnografické bádání se mnohostranně zabývá projevy folklorismu. V dalších zemích, které se dávno vzdělily od agrárních forem, se rozvedl nejen folklór, ale i folklorismus - v mnoha případech se podává folklór nejen „z druhé ruky“, nýbrž z třetí a čtvrté. Tím se vysvětluje větší skepse, s níž se zde národopisci staví proti rozvoji folklorismu.

Mezinárodní folklorismus se neomezuje jen na to, že se analogické zjevy dají registrovat a srovnat ve všech zemích. Internacionálnost je mnohem více než jednou z podmínek folklorismu. K jeho podstatným projevům náleží to, že se vyzvedá místní nebo regionální zvláštnost a dostává se do komerčních souvislostí, takže brzy zasáhne sousední a konečně i daleké oblasti a národy. Walter Salmen nedávno ukázal,⁹⁾ jak španělská lidová hudba už na začátku 19. století

získala oblibu v evropské zábavní hudbě, a podlé toho lze i na jiných příkladech ukázat, jak regionální hudební tradice náhle zaplaví jako exotické vlny, jako „exportní folklorismus“¹⁰⁾ jiné země. To ovšem neplatí jen o hudební tradici, nýbrž i o jiných druzích lidového podání. Ovšem je třeba přiznat, že jsou rozdíly v náchylnosti k folklorismu. Projevy lidové kultury, založené na silnějším působení navenek, podléhají folklorismu rychleji než jiné. Zvyky mohou být snadněji ve smyslu folklorismu „přefunkcionovány“ než například pověsti nebo legendy. Kroje jsou a priori „podezřelější z folklorismu“ než například náboženské představy, ačkoli i ty bývají někdy dotčeny světem folklorismu.

Internacionálnosť folklorismu sa neomezuje len na sífci kultúrnych zvláštností medzi národy. Folklorismus nalezá zvláste přiznive živnou půdu tam, kde se setkávají příslušníci rozličných národností nebo etnických skupin. Dnes se to děje tisícronásobně ve znamení cizineckého ruchu: nejvýznamnější turistická střediska jsou také nejdůležitějšími centry folklorismu. Zmíněná anketa¹¹⁾ ukázala, že v mnoha oblastech cizineckého ruchu se pořádají velké festivaly, stojící zcela ve znamení folklorismu. Tam, kde takové organizované slavnosti chybějí, vzniká otázka, zda roli diváckého objektu pro turisty nepřijalo domácí obyvatelstvo, když záměrně uchovává Stare kroje, slavné střechy a tradiční tance, ačkoli samo dávno inklinuje k jiným formám oblečení, bydlení a zábavy.

Co domácí lidé turistům tímto způsobem poskytují, je na jedné straně pitoreskní kulisa. Ale není to pouze estetický jev. Na druhé straně zde folklorismus vyzvedá místní a regionální sveráz - tento motiv má také „politický“ charakter.¹²⁾ V minulém podzimu ko-

lovaly v nemeckem tisku kuriózní zprávy z rakousko-italské hranice.¹²⁾ Hornobavorští lidoví muzikanti, oblečení do krojů s pestře vysívanými koženkami, byli na hranicích kvůli těmto „uniformám“ vráceni. Postizení nechtěli tomuto rozhodnutí rozumět a je-li zpatky rozezlení - toto rozezlení je jisté pochopitelné. Reakce italských karabinierů je však srozumitelná tomu, kdo zná poměry v jižních Tyrolích, patřících k Itálii, ale majících též německy mluvící obyvatelstvo. Tam je kroj skutečně částí politického vyznění, je výrazem příznání k tradici a autonomii. Mladá generace v jižních Tyrolích to přijímá jako Italové, neboť u mladých jihotyrolských studentů se mnozí hlasy, které oponují proti anachronické „kultuře kozenek.“

To je jeden příklad pro stovky procesů, doložených v Evropě. Kde se srážejí rozličné národnosti nebo etnické skupiny, dochází ke kontrastnímu vyzvedání kulturních osobností a zejména měštiny se rychleji dostávají k folklorismu, aby svými prostředky demonstrovaly svoji osobitost. Když po první světové válce se poprvé ve větším rozsahu sesly měštinové kongresy, daly průchod ně-li politickému, tedy aspoň kulturnímu sebeurčení,¹³⁾ a vzniklo tak klima, v němž se folklorismu vyborne dařilo a kde rychle vyhánel groteskní květy.

Nelze přehlédnout, že poskytnutí kulturní autonomie - a s ní spojené „peče“ o Staré tradice, která vedla přímo do folklorismu - často jen zastíralo odejmutí politické svéprávnosti měštin. Ponevadž ale jistý politický centralismus v etnicky silně smísených a rozčleněných oblastech je často nevyhnutelný, musí se na druhé straně heslo „kulturní autonomie“ ve svých

pozitivních aspektech brát zcela vážně. Ovšem kde se kulturní autonomie zredukuje na podivnou, kde se tedy trpí jenom to, co zaslo, co je pfekonáno, tam lze sotva zastřít negativní bilanci.

Politický aspekt patří sice k nejdůležitějším a nejdůležitějším aspektům folklorismu, ale budiz nakonec jste jednou zdůrazněno, že není jediným a že u folklorismu jde mnohem více o mimofadně mnohostranný problém. Samotný folklorismus mnsin nelze omezit na sféru politických mnsin. Lze snad vzpomenout náboženské mnsiny, které vyvíjejí nezřídka vyslovené „demonstrativní formy“ své specifické zbožnos-

ti - v jihozápadním Německu je mnoho z toho, co je dosud z katolických zvyků žive, nikoli dedietvím baroka, nýbrž dozníváním demonstrativních „forem folklorismu“ z doby počínající industrializace a sekularizace.¹⁴⁾

Tento příklad ukazuje zřetelně, jak se mi zdá, že není možné stroze oddělovat izolovanou sféru „skutečné“ lidové kultury od sféry folklorismu. To je už obtížné pro minulost, ale pro přítomnost je to myslitelné jenom za cenu potlačování skutečnosti, neboť tato skutečnost má relativně jednotný horizont: „kulturní průmysl“.

P o z n ě m k y

1. Viz Folklorismus in unserer Zeit. In: *Zs. für Volkskunde* 58, 1962, s. 177—209; Der folklorismus als Forschungsproblem der Volkskunde. In: *Hessische Blätter für Volkskunde* 55, 1964, s. 9—57.
2. Viz Folklorismus in unserer Zeit, s. 180.
3. *Schwäbische Zeitung*, 30. IV. 1965.
4. *Der Schweizerische Beobachter*, 31. II. 1964; cituji podle Alfreda Meiera: *Die Kommerzialisierung der Kultur*. Zürich und St. Gallen 1965, s. 173.
5. *Folk Song in England*. London 1967, s. 408. Srov. recenzi Brigitte Emmerich in: *Dt. Jahrbuch für Volkskunde*, 15, 1969, s. 221—223.
6. *Hermann Bausinger: Zur Kritik der Folklorismuskritik*. In: *Populus Revisus (= Volksleben 14)*. Tübingen 1966, s. 61—75.
7. *Hermann Bausinger: Tarntet*.
8. *Folklorismus in Europa. Eins Umfrage*. In: *Zs für Volkskunde* 65, 1969, díl I.

9. Beiträge Spaniens und Portugals zur Musikentwicklung in Mitteleuropa. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 11, 1969, s. 371—383
10. *Hans Triümpy*: Folklorismus in der Schweiz. In: *Zs für Volkskunde* 65, 1969, s. 40—46.
11. *Wolf gang Brückner*: „Heimat und Demokratie“. In *Zs. für Volkskunde* 61, 1965, s. 205—213.
12. *Stuttgarter Zeitung*, 14. X. 1969, s. 15.
13. *Rudolf Heberle*: Die sozialen Bewegungen „Ethnischer Gruppen“. In: *Kölner Zs. für Soziologie und Sozialpsychologie* 17, 1965, s. 619—631.
14. *Gottfried Korff*: *Heiligenverehrung in der Gegenwart*, Tübingen 1970.